

УДК 316.624.3:364.632

НАСИЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА ДЕСТРУКЦІЯ

Герасіна Людмила Миколаївна – доктор соціологічних наук, професор Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

У статті аналізується насильство як феномен соціальної деструкції. Підкреслюється, що на міжпарадигмальному соціолого-конфліктологічному рівні сутність насильства інтерпретується як специфічний тип дій, інтеракцій чи поведінка соціальних суб'єктів, через яку інші особи піддаються фізичному чи психологічному тиску, або безпосереднім ушкодженням. Зазначається, що сутнісною ознакою феномену насильства є прагнення домінувати у психофізичному (вольовому) аспекті, що досягається завдяки контркультурним та асоціальним практикам. Акцентується на тому, що феноменологія насильства розкриває його детермінанти: психічні й соціокультурні джерела, асоціальний досвід, дихотомічна соціальна нерівність тощо. Підкреслюється, що, типологізуючи різновиди насильства, слід виокремлювати його інституціональні і персональні форми, прямий і інструментальний характер; визначати «неявні» насильницькі дії, що не мають наміру заподіяння шкоди. Доводиться, що феноменологічний аналіз насильства як соціальної деструкції руйнує його помилковий «імідж» як ефективного засобу досягнення певної мети. Наголошується на неприпустимості насильницьких практик у цивілізованому суспільстві.

Ключові слова: насильство, агресія, соціальна деструкція, девіація, легітимний примус, дискримінація, конфлікт, соціокультурна мотивація агресії, сімейне насильство.

В статье анализируется насилие как феномен социальной деструкции. Подчеркивается, что на межпарадигмальном социолого-конфликтологическом уровне сущность насилия интерпретируется как специфический тип действий, интеракций либо поведение социальных субъектов, вследствие которого другие лица подвергаются физическому или психологическому давлению или непосредственному ущербу. Отмечается, что сущностным признаком феномена насилия является стремление доминировать в психофизическом (волевом) аспекте, что достигается благодаря контркультурным и асоциальным практикам. Акцентируется внимание на том, что феноменология насилия раскрывает его детерминанты: психические и социокультурные источники, асоциальный опыт, дихотомическое социальное неравенство и прочее. Подчеркивается, что, типологизируя разные виды насилия, следует выделять его институциональные и персональные формы, прямой и инструментальный характер; выявлять «неявные» насильственные действия, не имеющие умысла причинение вреда. Доказывается, что феноменологический анализ насилия как социальной деструкции разрушает его ошибочный «имидж» как продуктивного средства достижения цели. Подчеркивается недопустимость насильственных практик в цивилизованном обществе.

Ключевые слова: насилие, агрессия, социальная деструкция, девиация, легитимное принуждение, дискриминация, конфликт, социокультурная мотивация агрессии, семейное насилие.

The article analyzes violence as phenomenon of social destruction. It is emphasized that at the inter-paradigm socio conflictology level the essence of violence is interpreted as a specific type of actions, interactions or social subjects conduct as a result of which other persons are subjected to physical or psychological pressure or direct damage. It is noted that the essential features of the phenomenon of violence is a desire to dominate in the psychophysical (volitional) aspect, which is achieved through the countercultural and anti-social practices. Attention is drawn to the fact that the phenomenology of violence reveals its determinants: psychological and socio-cultural sources, asocial experience a dichotomous social inequality and so on. It is emphasized that categorizing different types of violence, it is required to provide its institutional and personal forms, direct and instrumental character; reveal «implicit» violence acts that have no intention of causing harm. It is proved that the phenomenological analysis of violence as a social destruction defies its wrong «image» as a productive means of objective fulfillment. It is emphasized that the inadmissibility of violent practices in a civilized society.

Keywords: violence, aggression, social destruction, deviation, «legitimate compulsion», discrimination, conflict, sociocultural motivation of aggression, domestic violence.

Аналіз ситуації, що склалась в сучасному світі, показує, що насильство продовжує відігравати свою деструктивну роль у соціальних практиках і людській взаємодії: в міжособистісних і групових відносинах, в агресивних діях військових блоків і завоюваннях, у «кольорових» революціях нової доби, військових заколотах, репресивних державно-політичних стратегіях і, звичайно, в міжнародному тероризмі. Оскільки чисто правовий контроль проявив насильства у будь-якій формі виявляється малоефективним, це безперечно *актуалізує* його подальший науковий аналіз і сутнісне викриття, результати якого мають впроваджуватися до громадської свідомості. На цих підставах чинні юридичні механізми разом із всебічним соціальним контролем зможуть більш ефективно стримувати зростання насильницьких практик і агресивних поведінкових стереотипів. Адаже суспільство і держава припускає (легітимізує) насильство й примус лише у формі санкцій по відношенню до злочинців або злісних порушників соціальних норм, які склалися і виправдані культурно-історичною традицією та правом.

Феномен насильства завжди викликав суттєвий інтерес у науковців, що призвело до формування багатоманітних теорій в соціології, психології, філософії права, політології, конфліктології, кримінології тощо. В історичній традиції суспільних наук до аналізу насильства зверталися теологи середньовіччя Аврелій Августин і Фома Аквінський, мислителі Н. Макіавеллі й Т. Гоббс, філософ І. Кант; теорію революційного насильства обґрунтовували К. Маркс, М. Бакунін, В. Ленін, Л. Троцький; фашистські теоретики виправдовували застосування фізичного і політичного насильства расовими і біологічними чинниками, а сталінізм – загостренням класової боротьби.

Паралельно цьому західні соціологи і політологи (М. Вебер, Г. Моска, П. Сорокін тощо) обґрунтовали явище «легітимного насильства» у здійсненні державних функцій. Зрештою, у 2-й пол. ХХ ст. сформувалась самостійна наукова дисципліна валеїнсологія, що розглядає проблеми насильства у межах різних парадигм: соціологічної, конфліктологічної, психологічної, політологічної, юридичної й міжнародної (тут варто згадати дослідження Л. Козера, З. Фрейда, Е. Дюркгейма, Р. Коллінза, К. Бартола, Р. Беррона, М. Страуса, Р. Гелеса, Дж. Норріса, П. Добаша, Н. Блеклока, Е. Сазерленд, Р. Уолтерса). Вітчизняними дослідниками глибоко аналізувались соціокультурна та історична обумовленість феномену насильства; формуються концепти, де розглядаються системні чинники насильницьких практик і агресивної взаємодії; зокрема, соціопсихологічні детермінанти сімейного насилля тощо (К. Бабенко, Л. Берковиц, А. Бандура, Н. Гришина, І. Грабська, А. Квітковська, В. Кудрявцев, В. Лунеев, М. Дмитренко, П. Власов, А. Гусейнов, О. Волянська, О. Бойко, В. Шерстобоев та ін.).

В даній статті нами поставлена *мета* теоретично інтерпретувати сутність і специфіку феномену насильства на міжпарадигмальному (соціолого-конфліктологічному) рівні шляхом наукового синтезу його дефініцій, розроблених у науковому дискурсі; також уявляється важливим дослідити деструктивну природу цього явища, його соціальні джерела і характеристики; диференціювати різні види і форми прояву насильства в суспільних практиках та міжособистісних відносинах.

В сучасній науці склався цілий комплекс трактувань категорії «насильство», розроблених представниками соціальної філософії, психологічної теорії агресії, соціології девіацій, конфліктології, етики, кримінології. Якщо узагальнити більшість з цих інтерпретацій то можна виявити такий сутнісний аспект як домінування у визначеннях психофізичних, структурно-поведінкових, контр-культурних та асоціальних характеристик насильства.

В сучасній соціологічній науці широко визнаною є енциклопедична дефініція Є. Бабосова, де наголошується, що насильство певним чином вбудовано в систему суспільства як системний механізм: «Застосування сили або погроза силою з боку соціальних суб'єктів (особи, кліки, групи, спільноти, організації, інституту, партії, держави) з метою примушення людей до певної поведінки, надбання або збереження економічного чи політичного панування, завоювання певних прав, пільг або територій» [1, с. 218–219]. Саме таким чином, застосовуючи структурно-функціональний підхід Т. Парсонса, науковці обґрунтовують поняття так званого «системного насильства», завдяки чому доводять, що джерелом і носієм насильства може бути сама соціальна система.

У контексті парсонсівської теорії соціальної дії насильницькими слід вважати *специфічний тип дії, інтеракції чи поведінку соціальних суб'єктів, через які інші особи піддаються фізичному чи психологічному тиску, або ж безпосереднім фізичним ушкодженням* (інтерпретація наша – Л.Г.). Якщо більш комплексно – це дії суб'єктів, які дискримінують природні права і потреби, матеріальні, економічні, політичні, духовні, екологічні, інформаційні та інші інтереси громадян. Виходячи з цього, механізм насильства можна трактувати як специфічну комунікацію дій, або як реакцію на дії.

Політологія в головному інтерпретує насильство 1) як *«легітимний примус»* – державницькі дії зі здійснення управлінських функцій, які спираються на право і обмежені правом, що означає делеговане народом право держави на насилля в умовах суспільного договору (за Т. Гоббсом); 2) як *діяльність*,

спрямовану на затвердження політичного домінування певних соціальних верств (класів, еліт) за рахунок обмеження прав і потреб інших суспільних груп. Ключовими формами виявлення політичного насильства вважають війну, революцію, бунт, повстання, тероризм, геноцид і етноцид, які пов'язані з загибеллю людей і великими руйнуваннями; а також вандалізм (антикультурний – руйнування історико-культурних цінностей, і антигуманний – застосування засуджених сучасною цивілізацією засобів страти людей, знущань і тортур). Серед форм зовнішньополітичної взаємодії держав, народів, політичних організацій найбільш насиченою насильницьким змістом є військова агресія, що може бути відображенням в тому числі нестримних політичних амбіцій диктаторів, їх стратегічного прагнення до необмеженого владарювання або глобального політичного панування.

Соціологія права використовує декілька трактувань поняття «насильство», залежно від сутності досліджуваних проблем. По-перше, *державно-правова інтерпретація* т.зв. «інституційного насильства» (тут варто спертися на М. Вебера. Мова йде про примусові та каральні функції, якими держава наділяє силові інститути (армію, поліцію, прокуратуру, службу безпеки, розвідку, митницю, фіскальні органи) для здійснення належних завдань з охорони чинної політико-правової системи і підтримки соціальної стабільності. По-друге, у *процесуальному аспекті* передбачені законом дії правоохоронних і судових органів (затримання, взяття під варту, обмеження в правах, виголошення вироку і його виконання тощо) є нічим іншим, як реалізацією легітимного інституційного насильства. По-третє, соціологія права оперує поняттям насильства в дослідженнях *негативних форм девіантної поведінки*, що несуть суспільні й локальні загрози та представляють небезпеку для людей, у тому числі протиправні дії, які містять засоби фізичного і психологічного насильства над особистістю.

Насильство як асоціальне явище не тільки формує трагічні обставини для багатьох людей, але й створює криміногенні ситуації, які передують кримінальним злочинам проти безпеки, здоров'я і життя людини, що в цілому руйнує фундамент стабільності суспільства. В юридичній науці насильством вважається *умисні дії суб'єктів, спрямовані на спричинення болю і фізичної шкоди іншим особам, які піддаються психофізичному тиску* (наприклад, погроза розправи) або *умисним тілесним ушкодженням* (травми, поранення, смерть); на міжособистісному рівні – це хуліганство, розбій, бандитизм, тероризм, вбивства тощо. Подібні дії та санкції відповідальності за них кваліфікуються нормами кримінально-правового закону як злочини.

Психологія ж трактує насильство здебільше як *безпідставну, імпульсивну, ірраціональну та негативну агресію*. Власне, психолого-правова інтерпретація дефініції «агресія» (атакуючі, напористі, нав'язливі дії; поведінка особи, яка заподіює шкоду (або збитки) оточенню) найбільш глибоко характеризує діяльнісний аспект насильства.

Конфліктологічна наука (зокрема, юридична конфліктологія) інтерпретує «насильство» (насильницькі дії) у досить широкому розумінні як *жорсткі форми конфліктних* (агресивного характеру) *дій, що пов'язані з ущемленням інтересів осіб, з погрозою їхній свободі, правам, гідному існуванню та небезпекою для життя і здоров'я*. Змістовно і функціонально конфліктологія оперує поняттям насильства в дослідженнях двох проблем: оцінка деструктивної, агресивної насильницької поведінки як одного з видів поведінки конфліктуєчих суб'єктів; «ціна конфлікту», що формується з чисельності фізичних жертв та матеріальних і моральних втрат, понесених в результаті насильницьких дій у конфлікті [2, с. 101].

Агресивна поведінка в конфлікті виявляється у насильстві трьох рівнів: масовий рівень (класова боротьба, бунти, повстання, революції, війни); груповий (погроми, безлади, групові делікти); індивідуальні насильницькі дії (від загрози розправи до спричинення прямої фізичної або психологічної шкоди). Насильницькі дії сторін в конфлікті передусім спрямовані на захоплення і утримання об'єкту протиборства (що є матеріальною цінністю, економічною власністю, територією, політичним ресурсом, прерогативою чи статусом, навіть людиною); це супроводжується силовим тиском, ізоляцією, утриманням на відстані або знищенням супротивника. Так, неправовим чином розганяють небажаний парламент, зміщують законних монархів і президентів, захоплюють чужі оселі, відбирають майно і гроші, спалюють «ворожу» літературу, захоплюють заручників та інше.

Аналізуючи деструктивну модель насильницької поведінки в конфлікті, можна кваліфікувати такі її суттєві феноменологічні ознаки, які виявляють соціопсихологічну природу насильства та опосередковують силові установки міжособистісної взаємодії:

а) в насильницькій поведінці суб'єктивна мотивація завжди переважає над об'єктивною; насильницькі акти не знижують емоційну напругу в конфлікті, навпаки – лише посилюють емоційну невірноваженість і фрустрацію його учасників, інколи провокують стреси;

б) біопсихологічна природа суб'єкта насильства, проявляється у неадекватно жорстких реакціях на будь-які подразники;

в) соціальна обумовленість цієї моделі взаємодії визначається процесами маргіналізації вимушеної міграції; зокрема, це призводить до гранично низьких або «зруйнованих» соціальних статусів та належності до контр- чи субкультур [3, с. 9–11];

г) культурна мотивація агресивної поведінки заохочується, коли зовнішнє соціокультурне середовище (традиції, освіта, мистецтво, інформація) перенасичене насильницькими зразками різних форм, зокрема, в художніх творах, що знімає певне «табу» з насильства, нібито вводячи його у специфічний поведінковий стандарт.

Феноменологія насильства вимагає якнайглибше зрозуміти його детермінанти, передусім – джерела і причини насильницьких дій в будь-яких соціальних відносинах, зокрема у конфліктах, як пропонує С. Соколов [4, с. 115-117]:

- *психічне джерело* – сфера неусвідомленого в людині, «тінь» у поняттях К. Юнга, а також архетипи колективного неусвідомленого, що містять ворожі інстинкти, котрі виявляються за певних умов (обмеження потреб, неявні загрози, суперництво тощо); такі чинники насильства мають невмотивований характер;

- *асоціальний досвід*, надбаний в сім'ї, ін-групі, у колективі або через ЗМІ, коли насильство стає результатом засвоєння субмоделей соціальної поведінки, передусім у специфічному оточенні (армія, тюрма, секта, злочинна група);

- *соціальна нерівність* (матеріальна, статусна, економічна, політична, расова, етнічна, духовна) також породжує конфліктні ситуації, що створюють джерела соціальної напруги і насильницьких дій (класова боротьба, жорсткі економічні війни, расовий чи етнічний геноцид тощо).

Деякі аспекти причинно-наслідкових зв'язків у вчиненні насильства, на наш погляд, досить оригінально пояснює теорія обміну: згідно з нею, насильство відбувається тим частіше, чим більшу винагороду одержує «агресор», тобто більше задоволені його очікування від реакції «жертви». Близьку позицію відстоює Г. Патерсон, вказуючи на те, що сімейна агресія часто виникає через наміри контролювати один одного; він також відзначив, що в 40% конфліктів між дітьми в родині їх агресивна поведінка одержує негативне підкріплення.

Уявляється важливим також узагальнити *причини*, які пояснюють збереження насильства у внутрішній політиці держав:

1) будь-яка форма владних відносин передбачає асиметричність і відповідну нерівність; тому навіть у демократіях об'єкти керівництва відчують віддаленість від носіїв влади та деяку відчуженість від неї;

2) бюрократизація системи управління, на жаль, лишається характерною для сучасних держав; це посилює в пересічних громадянах відчуття беззахисності, зневіру в можливостях захистити свої інтереси легальним шляхом і штовхає окремі соціальні групи до екстремістських вчинків;

3) інертність та слабка гнучкість чинних політичних інститутів не дозволяє їм своєчасно адаптуватися до вимог нових соціальних груп, зняти протиріччя між соціумом і системою легітимним, консенсуальним шляхом. Це провокує соціальну напругу і насильницькі конфлікти, в тому числі державно-правові.

Соціологічна теорія девіантної поведінки, на наш погляд, дозволяє пояснити *соціальний механізм* формування насильства (індивідуального, групового рівня); а проблема ставлення до «агресора-девіанта» певною мірою пов'язана з теорією стигматизації, обґрунтованою Г. Беккером. Цілком цей процес може бути описаний в поетапній схемі динаміки девіантної поведінки (за Н. Смелзером):

1. *Усвідомлення соціального осуду жорстокого насильницького впливу на людину* на підставі усталених, інституціоналізованих соціальних норм, які визначають рамки припустимої та суспільно схвалюваної поведінки.

2. *Формування нігілістичного ставлення суб'єкта насильства до прийнятих соціальних норм.* Ступінь розуміння ним, що порушення соціально значимих норм тягне за собою невідворотне покарання.

3. *Реальне вчинення насильницької дії*, що характеризує безпосереднє порушення положень певних соціальних норм індивідом.

4. *Визнання дії насильницькою*, якщо вона відповідає інтерпретації насильства в соціумі. Чим сильніше регламентовані відносини, регульовані соціальною нормою, тим більш простим буде процес кваліфікації насильства.

5. *Визнання суб'єкта «агресором»*, що зазвичай відбувається завдяки ролі ЗМІ та соціальних комунікацій в результаті поширення інформації про його поведінку.

6. *Стигматизація* передбачає застосування певних санкцій до девіанта: правовий або громадський осуд, соціальна ізоляція тощо; головною підставою для стигматизації є не факт насильницької дії, а соціальна оцінка, дана агресору.

7. *Наслідки стигматизації.* Можливі декілька варіантів поведінки девіанта: а) процес хибного рольового поглинання (при прийнятті образу агресора-девіанта); б) невизнання своєї поведінки насильницькою, відмова вважати себе «агресором»; в) спроба «нейтралізувати» свій вчинок, деперсоналізувати його; г) визнання факту вчинення насильства з намаганнями якимось чином виправдати його.

Міжпарадигмальне дослідження насильства дозволяє диференціювати основні його різновиди [5, с.119–120]:

- *соціальне* насильство, яке найчастіше ідентифікується з класовою боротьбою, конфліктом еліт, пригнобленням, з расизмом і геноцидом, етнонаціональною асиміляцією;
- *економічне* насильство (експропріація або відчуження власності, примус на виробництві, знецінення заощаджень тощо);
- *моральне* насильство – прояви неповаги, утиски людської гідності, порушення етичних норм, релігійний примус, інформаційний тиск тощо;
- *естетичне* насильство (пропаганда за допомогою кіномистецтва, театру, літератури, телебачення і преси насильницьких зразків і стереотипів поведінки);
- *психологічне* насильство варіюється від ігнорування та знущань, погроз і психічного тиску до повного руйнування особистості;
- *фізичне* насильство – це пряма фізична шкода, заподіяна людині у вигляді пошкоджень і травм (поранення, скалічення, вбивство);
- *сексуальне* насильство, яке вважають особливим видом психо-фізичного насильства над дорослою людиною чи дитиною;
- *політичне* насильство – характеристика дій політичних інститутів чи влади, що посягає на природні права особистості або законні права і свободи своїх громадян (зокрема, обмежує виборчі права), застосовує ідеологічний надконтроль, нелегітимний примус, зловживає повноваженнями; практикує військові втручання, ущемлення суверенітету інших народів тощо.

При цьому слід враховувати, що кожен вид насильства має інституціональні або персональні форми, які в реальності важко відокремити: так, під час інституціонального насилля (війна, терористичний акт) здійснюються також психофізичні види насильства – поранення, скалічення, вбивства, гвалтування тощо).

Нині особливу увагу дослідників привертає проблема насильства у сім'ї, що не тільки є трагедією для багатьох людей, але й створює криміногенні ситуації, які передують кримінальним злочинам проти здоров'я, життя і безпеки людини. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (2001) визначає поняття і основні форми сімейного насильства: «Будь-яка навмисна дія фізичного, сексуального, психологічного або економічного характеру, що чиниться одним членом сім'ї у відношенні до іншого (інших), якщо ця дія порушує конституційні права і свободи члена сім'ї як людини і громадянина, та завдає йому моральну шкоду, шкоду його фізичному або психічному здоров'ю». В соціологічному вимірі насильство в сім'ї слід трактувати як *форму деструктивної взаємодії в родині*, що відбиває її загальне неблагополуччя, стан соціальної деструкції та порушення в ціннісно-нормативній сфері індивідів.

Внаслідок тенденції криміналізації сім'ї формується хибний спосіб життя, коли насильство, алкоголізм, наркоманія стають нормою поведінки, що передається від одного покоління до іншого. Сімейне насильство демонструє реальні агресивні дії (чи погрози) фізичної, психологічної, сексуальної або економічної розправи з боку однієї особи до іншої, з котрою вона має родинні або інтимні стосунки. За даними сучасних досліджень [6], саме в сім'ї відбувається 30-40% усіх тяжких насильницьких злочинів: перше місце серед категорії потерпілих посідають особи, що загинули або отримали тілесні ушкодження на ґрунті сімейно-побутових конфліктів; жінки і діти складають 70% усіх жертв прямих насильницьких нападів, вчинених у сім'ї. Третина жінок, що піддавалися фізичному насильству, відчувають посттравматичний синдром, який часто призводить до зловживання алкоголем і наркотиками; у них у 4-5 разів більша потреба психіатричної допомоги і у 5 разів більше спроб самогубства, ніж в інших жінок.

Аналіз агресивної поведінки на рівні внутрішньосімейних відносин пов'язується із так званою *дискримінаційною поведінкою* членів сім'ї. Ця дискримінація не тільки є наслідком прямого насильства, диференційованості родини, а позначається у несправедливих оцінках (визнання/схвалення) або при розподілі певних благ серед членів сім'ї. Курт Бартол в роботі «Психологія кримінальної поведінки» доводить, що тенденція розповсюдження сімейного насильства у США все ще досить значна, але рівень її віктимізації повільно знижується. Так, у 1998 р. 903.000 дітей стали жертвами жорстокого ставлення в сім'ї, але в 2000 р. їх число знизилось на 1%. Серед постраждалих – 53% жертви зневаги; 23% – піддавались фізичному насильству, 12% – сексуальним домаганням, а 6% – отримали психічні травми. Найбільш беззахисними перед насильством є діти молодше 3-х років, до них вживали такі збочені засоби, як «синдром трясіння дитини» і «синдром Мюнхгаузена». Крім того, порочне коло насильства в сім'ях США все більше розповсюджується на осіб похилого віку: за даними 1996 р. – це 4–10% осіб у віці старше 65 років. Типові види зловживань до них –

зневага (58%); фізичне насильство (15%); фінансове використання (12%); емоційне насильство (7%); сексуальне насильство (<1%) та інші способи грубого поводження [7, с.187–192].

Дослідження показують, що насильство як специфічна взаємодія може мати прямий або інструментальний характер. З цією особливістю насильницької поведінки пов'язана цікава типологія агресивних проявів (критерій – характер впливу мотиваційної складової): *імпульсивне насильство* як безпосередня реакція на ситуацію, обумовлену емоційною нестриманістю; *інструментальне насильство*, що використовується як засіб досягнення злочинної мети; «*насильство заради насильства*», яке є самоціллю, а не засобом досягнення цілей; *змушене насильство* – результат непідкорення вимогам певного суб'єкта; *насильство як прояв індивідуальної чи групової солідарності*, що реалізує прагнення зберегти або підвищити свій престиж у групі; «*агресивний драйв*», викликаний перешкодами у цілеспрямованих діях суб'єкта або деструкцією його самооцінки; *насильство через емоційну напругу*, спровоковане комплексом чинників, які здійснюють на суб'єкта шкідливий вплив.

Зрештою, доцільно також виокремити «неочевидні» насильницькі діяння – ті, що не мають мети заподіяння шкоди і тому не завжди рефлексуються суб'єктом:

- «педагогічне насильство», що розгортається в системі виховних відносин, де покарання – це засіб заохочування (*адаптивне насильство*); його застосування обумовлено закономірностями психіки людини;
- «соціалізаційне насильство», що виявляє себе через дію тих же засобів – заохочення та покарання. Воно може бути *агресивним* (соціальна ізоляція, навмисне ігнорування з боку членів сім'ї) та *неагресивним*, індіферентним (ресоціалізація, обмеження свободи пересування, несприяттв близьким у виборі життєвого шляху);
- «інформаційне насильство» з метою так званого надмірного просвітництва: знайомство з позитивними і негативними сторонами життя. Наприклад, суб'єктивний психологічний тиск, коли батько втлумачує синові належну реакцію на силову агресію з боку ровесників;
- «самозванницьке насильство» має багато виражень – від деспотизму ревнивців, «люблячих, які жадають бути коханими», егоїзму, зрадництва- і до агресивної непримиренності «принципових» охоронців моралі;
- «байдужість як насильство» виникає щоразу, коли людина (наприклад, уповноважена особа) зневажає проблемами людей, які залежать від неї; тому її бездіяльність розцінюється контрагентом інтеракції як скоєне зло.

Здійснений нами аналіз насильства як соціальної деструкції дозволяє висунути гіпотезу, що найбільше шансів запобігти цим практикам (у т.ч. в конфлікті) виникає на індивідуальному і груповому рівні. Істотними передумовами руйнування насильницьких стереотипів є посилення культурної, етичної компоненти в структурі особистості, зростання її інтелектуального потенціалу і правосвідомості, формування гуманістичних цінностей і відчуття соціального оптимізму. Нарешті, правові механізми і закон, що ефективно діють, не просто механічно стримують насильницьку злочинність, а в комплексі з іншими соціальними чинниками руйнують помилковий «міджд» насильства як продуктивного засобу і допустимого в цивілізованому суспільстві способу досягнення цілей будь-яким шляхом.

Література:

1. Социологическая энциклопедия [Текст] / Под общ.ред. А. Н. Данилова. – Минск : «Бел Эн», 2003. – 384 с.
2. Словник термінів з правової конфліктології: Наук.-довід.вид. [Текст] / За ред. М. І. Панова, Ю. П. Битяка, Л. М. Герасіної. – Х. : «Одіссей», 2006. – 208 с.
3. Шерстобоев В. В. Особливості соціального середовища, що формує установки на політичний екстремізм: автореф. дис. на здоб-тя наук. ступ. канд. соціол. наук за спец-тю 22.00.04 [Текст] / В. Шерстобоев. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. – 18 с.
4. Соколов С. В. Социальная конфликтология [Текст] / С. Соколов. – М. : ЮНИТИ, 2001. – 327 с.
5. Герасина Л. Н. Сущность родового понятия «насилие» в социолого-правовой, политологической и конфликтологической интерпретации [Текст] // Герасина Л. Проблемы борьбы с насильницькою злочинністю в Україні. – Харків : НЮАУ, АПрНУ, 2001. – с. 119–124.
6. Бойко О. В. Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища: автореф. дис. на здоб-тя наук. ступ. канд. соц. наук за спец-тю 22.00.03 [Текст] / О. Бойко. – Харків : НУВС, 2003. – 20 с.; Грабська І. А. Насильство в подружніх відносинах [Текст] / І. Грабська. Практична психологія та соціальна робота. –1998. – № 9. – С. 20-23;
7. Орлов А. Б. Психологическое насилие в семье – определение, аспекты, основные направления оказания психологической помощи [Текст] / А. Орлов. Психолог в детском саду. – 2000, № 2–3; Дмитренко М. І. Попередження насильства в сім'ї [Текст] / М. Дмитренко, М. Тропін, П. Власов. –Днепропетровськ. – 2001. – 50 с.
8. Бартол К. Психология криминального поведения [Текст] / К. Бартол. – СПб. : «Прайм-ЕВРОЗНАК», 2004. – 352 с.